

P. Károlyi Zsigmond és a Dégen-korszak vízügyi történetírása

Albert Gábor*

* Történész, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár (E-mail: albert.gabor@mmgm.hu)

DOI:10.59258/HK.11100

Kivonat

A gazdaság- és technikatörténész P. Károlyi Zsigmondot a hazai szaktörténetírás kiemelkedő képviselőjeként tartjuk számon. Alkotó munkásságának jelentős része a Dégen Imre nevével fémjelzett korszakhoz kapcsolódott. Dégen Imre vízügyek igazgatójaként 1967-ben Károlyi P. Zsigmondot bízta meg egy történeti kutatócsoport létrehozásával. Írásunk P. Károlyi Zsigmond szaktörténetírói munkásságát, főként a Vízgazdálkodás folyóiratban az 1960-as évek elejétől az 1970-es évek közepéig megjelent cikkein keresztül értékeli.

Kulcsszavak

Vízügyi történetírás, gazdaság- és technikatörténet, Dégen-korszak.

Zsigmond P. Károlyi and the historiography of the water management in the Dégen-era

Abstract

The economic and technical historian, Zsigmond P. Károlyi is considered to be an outstanding representative of Hungarian professional historiography. A significant part of his work was related to the era marked by Imre Dégen's name. Imre Dégen, as a director of water affairs entrusted Zsigmond P. Károlyi with the creation of a historical research group in 1967. This paper examines P. Károlyi's work as a specialist historian through his articles published in the journal Vízgazdálkodás (Water Management) from the early 1960's to the middle of 1970's.

Keywords

Historiography of the water management, history of economy and technology, Dégen-era.

BEVEZETÉS

P. Károlyi Zsigmond az 1950-es évek elejétől egészen 1989-ben bekövetkezett haláláig foglalkozott a vízügyek történetével, de azt – ahogyan Fejér László a szerzőről írt nekrológiájában fogalmazott – „a természet-táj-emberi tevékenység-műszaki színvonal szoros összefüggésében tárgyalta, mindvégig otthonosan mozogva a tudományterület rokon területei között” (Fejér 1989).

P. Károlyi Zsigmond a pesti egyetem bölcsészkarának elvégzése után 1967-ig a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában dolgozott. 1960-ban jelent meg „A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon” című munkája. Alkotó munkásságának jelentős része a Dégen Imre nevével fémjelzett korszakhoz kapcsolódott. Az ő kifejezett biztatására szerkesztőként és szerzőként is jelentős szerepet vállalt a Vízügyi Történeti Füzetek sorozat megjelenítésében (ifj. Károlyi Zsigmond *szóbeli közlése*). Dégen Imre vízügyi főigazgatóként egy történeti kutatócsoport létrehozásával is megbízta P. Károlyit. A vizsgált periódus vége Dégen Imre 1975-ös nyugdíjaztatásához kapcsolódik és csak egy-két esetben – P. Károlyi munkásságának teljesebb áttekintése miatt – léptünk túl a kijelölt időhatáron. A Dégen-korszak szaktörténetírásához Lászlóffy (1973) adatgazdag összefoglalását használtuk, P. Károlyira vonatkozó adatokat nekrológok segítségével (Fejér 1989, Móra 1989), és fia, ifj. Károlyi Zsigmond visszaemlékezései alapján értékeljük. Vázlatos áttekintésünkhöz levéltári forrásokat is segítségül hívtunk: munkánkat a BME Központi Könyvtára beszámolójelentéseire, a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár vonatkozó iratanyagára, kiemelten a „Vízügyi Történeti adatok” című munka átdolgozása és kiadása tárgyában folytatott levelezésekre alapoztuk.

Károlyi Zsigmond a Rajk-perben kivégzett nagybátyja, Pálffy György iránti tiszteletből vette fel a P. Károlyi nevet. Írásunkban hol P. Károlyiként, hol Károlyi Zsigmondként írjuk a szerző nevét, attól függően, hogy a hivatkozott munkát milyen formában publikálta.

VÍZÜGYTÖRTÉNETI KUTATÁSOK DÉGEN IMRE HIVATALI IDEJÉN

Lászlóffy ismertetéséből tudjuk, hogy a Magyar Hidrológiai Társaság 1973 májusa előtt, a szervezet keretében létrejött Vízügyi Történeti Bizottság megalakulásáig szervezeten nem foglalkozott történeti kutatásokkal. A hidrológusok mégsem voltak közömbösek a történeti kutatások iránt (Lászlóffy 1973).

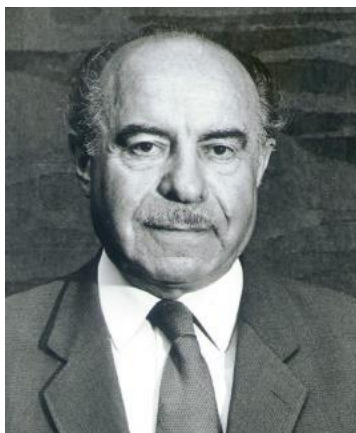
Az 1960-as, 1970-es években a Hidrológiai Közönyben és a Hidrológiai Tájékoztatóban több történeti témájú írás is megjelent. Bendefy László Lányi Sámuelről, Vay Miklósról, Vedres Istvánról és Vörös Lászlórol írt, a budai Ördögárok történetét Kuhárszky Tihámér dolgozta fel, a hévízkutatás hazai történetéről Schmidt Eligius Róbert számolt be. A Magyar Hidrológiai Társaság vidéki csoportjai is foglalkoztak helyi irányultságú szaktörténeti kutatásokkal. Szegeden Vedres István születése 200., a szegedi árvíz 90. évfordulója alkalmából tartottak megemlékezést. Pécs római kori vízvezetékéről Somogyi Géza értekezett (Lászlóffy 1973).

Beszédes József munkásságának biografikus feldolgozását – mely a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára „Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok” című sorozatának első darabjaként 1953-ban jelent meg – Károlyi Zsigmond végezte el (Lászlóffy 1973).

E sorozat 13. köteteként megjelent műve – A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon (Tankönyvkiadó, 1960) – a Dégen Imre vezette Or-

szágos Vízügyi Hivatal (OVH) támogatásával látott napvilágot. Dégen érdeklődése már korábban kialakult a vízügy-történet iránt, mert átlátta, hogy a gazdag hagyományokkal rendelkező vízügyi szolgálat tapasztalataira építve tudja folytatni azt az országépítő munkát, amely a dualizmus korában szökkent szárba, és a szocializmus gazdasági viszonyai között is a gazdasági-társadalmi fejlődés egyik fontos alapját biztosította. Támogatta a kutatómunkát, így figyelt fel Károlyira, akit Beszédesről írott munkája révén ajánlottak figyelmébe munkatársai. Dégen 1967-ben a VITUKI keretén belül egy vízügytörténeti kutatócsoport létrehozásával bízta meg Károlyi Zsigmondot (*Fejér 1989*). Eredmény a Károlyi által szerkesztett *Vízügyi Történeti Füzetek* című kiadványsorozat (melyet már a *Vízügyi Dokumentációs Központ (VÍZDOK)* jelentetett meg), majd az OVH kezdeményezésére létrejött VÍZDOK-on belül megalakult Magyar (1988-tól Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (közismert nevén a Duna Múzeum), valamint a Vízügyi Levéltár (ma Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár). P. Károlyi 1984-es nyugdíjazásáig a Magyar Vízügyi Múzeum tudományos munkatársa volt.

Természetesen a vízügyi történetírás kiemelkedő alakjai között magát Lászlóffy is számon kell tartanunk, aki vízügytörténeti kutatásai jelentős részét szintén a Dégen-korszakban folytatta. Ő már nemzetközi kontextusba helyezte kutatási eredményeit és nemcsak könyvészeti, de alapos levéltári munkálatokat is végzett. Lászlóffy lektori és tudományos szervező ténykedése is példaértékű (*Fejér 2018, Albert és Farkas 2022*).

1. kép. Dégen Imre (Forrás: Duna Múzeum, 2007.08.01.)
Picture 1. Imre Dégen (Source: Duna Múzeum, 1.8.2007)

Dégen Imre érdeme pedig az volt, hogy felismerte a szaktörténeti kutatások jelentőségét és annak intézményesítésében, hivatali háttérének megteremtésében tevéleges szerepet is játszott. „Az európai vízgazdálkodási műveltség, amelyet Vásárhelyi, Kvassay, Sajó képviselt a magyar vízügyben, Dégen munkásságában folytatódott.” – állapította meg Glatz Ferenc 2010-es írásában, melyben már akkor sürgette Dégen Imre államtitkár működéséről egy áttekintő tanulmány elkészítését (*Glatz 2010*). Egy biztos: a múltörzés fontosságának felismerését nála a tettek követik. A tudományos intézmények (Múzeum, Levéltár) megalapítása mellett a tiszadobi Vásárhelyi emlékmű, a Kerepesi temetőben Vásárhelyi díszsírhelyének kialakítása, az OVH egykori épületét és tanácstermét díszítő, a vízügyi szakma nagyjait ábrázoló arcképek és mellszobrok mind-

mind szimbolikus jelentőségűek, történeti érdemükön felül Dégen Imre elköteleződéséről is tanúskodnak (*Lászlóffy 1973*).

KÁROLYI ZSIGMOND A BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRÁBAN

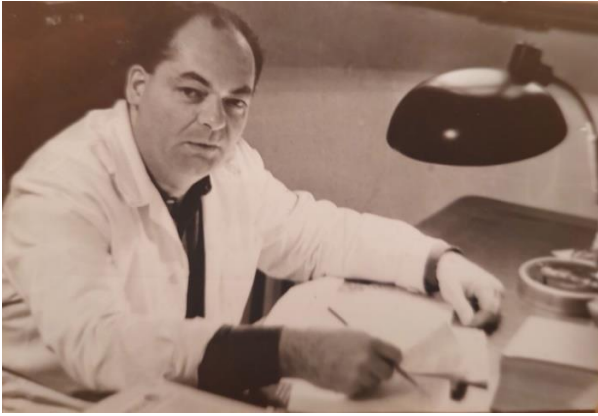
A vízügytörténeti kutatások a II. világháború alatt, majd 1945 után is háttérbe szorultak. A csendet 1953-ban a fent már említett Beszédes József mérnökről szóló kötet törte meg, mely a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára által gondozott *Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok* című sorozat első füzeteként jelent meg. A szerző Károlyi Zsigmond a Központi Könyvtár állományában, főkönyvtárosi munkakörben dolgozott.

A könyvtár – ahogyan erről a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának éves beszámolójelentéseiből értesülhetünk – korszerű, az akkori információáramlás magas szintjén működő, nagy létszámú szervezeti egység volt. A Tájékoztató és Bibliográfiai Osztály, ahol Károlyi is dolgozott, valóságos kincsesbánya volt az oktatók, kutatók és hallgatók számára: Felsőoktatási Szakirodalmi Tájékoztatója 233 külhoni folyóiratot szemlézett, különválasztották a retrospektív irodalomkeresést és a kurrens folyóirat-kutatást, rendszeresítették az előszerzeményezést, beszerezték a Science Citation Index évi köteteit, és állományonként fordítói segítséget vettek igénybe (*BME Központi Könyvtár 1964. évi beszámolójelentése*).

A könyvtárosok munkájának szerves része volt a tudományos kutatómunka. Károlyi Zsigmond – sok más kollégájához hasonlóan – kutatónappal rendelkezett, éves munkatervben beállított könyvtártudományos kutatómunkát végzett és számos témában publikált. A magyar műszaki irodalom kezdetei – a legrégebbi időktől a XIX. század derekáig című témát – melyről az 1961. és az 1962. évi beszámolójelentésből olvashatunk – 1961-ben és 1962-ben dolgozta fel. 1964-ben a műszaki tájékoztatás folyóiratbázisát elemezte, 1965-ben és 1966-ban pedig a szakirodalmi információbázis tervszerű kiépítésének kérdése állt könyvtártudományi vizsgálódásai fókuszában (*BME Központi Könyvtár 1964. évi beszámolójelentése, Héberger 1966a, 1967*). Mindemellett még a könyvtári időszak alatt született meg a fent már idézett, legfontosabb összefoglaló munkája is (*Károlyi 1960*).

Károlyi a fentiekén túl minden évben több vízügytörténeti és technikatörténeti cikket is jegyzett. Vízügytörténeti írásai többnyire a *Vízgazdálkodás* című periodikában és a *Technikatörténeti Szemlében* jelentek meg. A *Vízgazdálkodásban* a „*Vízügyi eseménynaptár*” rovatot szerkesztette és írta.

1964-ben az Országos Vízügyi Főigazgatóság „A vízügyi történeti adatok” című kiadvány előállításával bízta meg Károlyit. Erről Károlyi az alábbiakat írta: „A *'vízügyi eseménynaptár'* szerény kereteiből kinőtt nagyarányú vállalkozás hézagpótló jelentőségű munka a magyar vízépítés történetének feltárásában.” (*Károlyi 1964a*). A korabeli levelekből, feljegyzésekből tudjuk, hogy egyrészt szakmai indokok (*Károlyi 1970*), másrészt a két társszerző, Károlyi Zoltán és Vázsonyi Ádám visszalépése (*Stelczer 1964*) – egyikük megbetegedése, a másik elhalálása – miatt csak 1968-ban lett kész a kézirat.

2. kép. P. Károlyi Zsigmond az íróasztalánál 1966 végén
(Forrás: ifj. Károlyi Zsigmond családi fotógyűjteményéből)
Picture 2. Zsigmond P. Károlyi at his desk at the end of 1966
(Source: family photo collection of Zsigmond Károlyi Jr.)

Károlyi széleskörű érdeklődését bizonyítja, – és erről Héberger Károly könyvtárigazgató Elekes Lajoshoz, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatócsoport vezetőjéhez írt 1966. szeptember 19-i leveléből értesülhetünk – hogy (*Hodinka László* társszerzőjeként) a Budapesti Műszaki Egyetem /és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem/ történeti bibliográfia tervezetét elkészítette (*Héberger 1966b*). Ezen kívül Károlyi Zsigmond előadóként működött közre Kövessy Ferenc, a Műegyetem Növényntani Tanszékén egykor dolgozó professzor bibliográfiájának összeállításában is (*Héberger 1966c*).

P. KÁROLYI ZSIGMOND ÍRÁSAI A VÍZGAZDÁLKODÁSBAN

A Vízgazdálkodás (1978-tól Magyar Vízgazdálkodás, 1991-től Vízűkör) néven megjelent folyóirat rendszeresen közölt vízgyűjtőtörténeti írásokat, ahol a vizsgált bő 10 éves periódus alatt közel ötven vízgyűjtőtörténeti írás jelent meg.

Számos tanulmány született a neves mérnök és geológus, a VITUKI tudományos kutatója, Bendefy László tollából: folyóink vízrajzi felmérésének kezdeti, 1650 és 1773 közötti időszakáról (*Bendefy 1974*), Huszár Mátyás haláláról és sírjáról (*Bendefy 1975a*), a hazánkban dolgozó vízszabályozó mérnökök kiképzésében szerepet játszó bécsi császári Mérnöki Akadémiáról (*Bendefy 1975b*), Vedres István Romy Károlyhoz írt leveleiről (*Bendefy 1977*).

„Történeti adatok a Dunaszabályozásról” címmel írt cikket Vincze Oszkár (*Vincze 1968*). Vízgyűjtő szakoktatástörténeti téma bemutatása terén Wisnovszky Iván cikkére utalhatunk (*Wisnovszky 1969*). Benedek István Gábor Luigi Ferdinando Marsigliéről írt (*Benedek 1976*), Horváth Mihály Sajó Elemért méltatta (*Horváth 1975*).

A társszerzős munkák közül Faludi Gábor és Kubatov János 1976-ban a 150 éve született Türr Istvánra emlékezett (*Faludi és Kubatov 1976*), Faludi Gábor és Nagy István öntözéstörténeti témát választott (*Faludi és Nagy 1971*), Papp Géza és Szabó László egy 1727-ből fennmaradt, elfelejtett vízgazdálkodási tervről értekeztek (*Papp és Szabó 1977*).

A folyóirat közleményeinek túlnyomó részét azonban P. Károlyi Zsigmond jegyezte. Témái egyrészt kiemelt

eseményekhez, másrészt neves vízügyi szakemberek életéhez (születésének vagy elhalálzásának évfordulójához) kapcsolódtak.

A hidrometria magyar úttörőjéről, Hajós Sámuelről 1967-ben, halálának negyvenedik évfordulóján írt (*P. Károlyi 1967*). A vízgépészet jeles művelőjével, Kienitz Vilmosmal születésének nyolcvanadik, halálának tizedik évfordulóján, 1969-ben foglalkozott (*P. Károlyi 1969a*). A kultúrmérnöki intézmény és a korszerű vízügyi igazgatás megszervezőjét és vezetőjét, Kvassay Jenőt ugyancsak 1969-ben méltatta (*P. Károlyi 1969b*). Ugyancsak 1969-es írása a Tisza-szabályozás első királyi biztosának méltatása. Orczy Lőrinc, a kiváló hadmérnök, az irodalomtörténetből ismert főúri költő 1718-ban született. Róla születésének 250. évfordulóján emlékezett meg. Ez a cikke egyben a 18. századra, a vízügyi irodalom akkoriban egyik kevésbé kiemelt korszakára is ráirányította a figyelmet. Arra az időszakra, amikor a vízszabályozás ügye mindinkább előtérbe került: a török háborúk befejeztével a hadászati célú vízelárasztások ugyan megszűntek, de az elnéptelenedett területek átláthatatlan, mocsaras viszonyai, valamint a vízimalmok „áldásos” tevékenysége mellett a medrekben épített malomgátak káros hatásai egyre komolyabb problémává váltak. Orczy a Tisza-szabályozás terén megfelelő állami támogatás és műszaki segítség hiányában csak részeredményeket tudott elérni (átmetszések, partvédő munkálatok megindítása). Bár felismerte, hogy a folyószabályozást rendszerben kell elvégezni, a Felső-Tisza egységes szabályozási terve a 18. század végén még nem állt rendelkezésre, a technikai feltételek még nem voltak adottak. Az Ung, a Latorca és a Laborca folyók teljes szabályozásával, a víz lefolyását gátló malmok és malomgátak elbontásával azonban maradandót alkotott (*P. Károlyi 1969c*). Károlyi méltatása szerint a poéta-generálist nem véletlenül tekinthetjük Széchenyi egyik előfutárának.

Vásárhelyi Pálról halálának 125. évfordulója alkalmából, 1971-ben vetette papírra gondolatait (*P. Károlyi 1971a*).

Budapest 1973-ban ünnepelte a város egyesítésének centenáriumát. P. Károlyi a városrendezés kevésbé ismert, vagy feledésbe merült mozzanatára hívta fel a figyelmet, amikor a XIX. század második felének magyar mérnökét és vízmérnökét, Lechner Lajost méltatta születésének 140. évfordulóján: ő volt az, aki az egyesített főváros rendezésének és fejlesztésének végleges tervét kidolgozta. E cikk keretében emlékezett meg a hazai közegészségügyi mérnöki szolgálat kiépítőjéről és vezetőjéről, Farkas Kálmánról is halálának 20., valamint az artézi kútúró Zsigmondy Béláról, születésének 125. évfordulóján (*P. Károlyi 1973a*).

Ugyancsak 1973-ban készült el a Kiskörei Vízlépcső. Ezért tekintette P. Károlyi halaszthatatlannak, hogy Huszár Mátyás munkásságát, „Vízrajzi értekezések a Körösök és a Berettyó vízgyűjtő területéről” című művét bemutassa, vízrajzi térképezésre, tervezésre, vízszabályozásra és a mérnökképzés helyzetére vonatkozó újító elképzeléseit példaként állítsa a korabeli szakemberek elé (*P. Károlyi 1973b*).

1975-ben a hazai vízügyi szolgálat 30 évét tekintette át (P. Károlyi 1975a, 1975b). Beszédes Józsefről, a reformkor kiváló mérnökéről, Széchenyi munkatársáról a neves mérnök halálának 125. évfordulója alkalmából, 1977-ben írt, kiemelve Beszédesnek a vízhasznosítás és a mezőgazdasági vízépítés terén elért eredményeit (P. Károlyi 1977).

Bár a vizsgált időintervallumon kívül esik Torontál híres vízépítő mérnökéről, Katona Antalról szóló, 1982-ben megjelent cikke, mégis azért citáljuk ide ezt az írást, mert annak születéstörténetét – és ez a szerző stílusában, szófordulataiban, patetikus hangnemében is tetten érhető, – az értékörzés és értékmentés nemes gondolata vezérelte. A Magyar Hidrológiai Társaság Szegedi Területi Szervezete által megrendezendő emlékülésre ugyanis 1981 végéig nem került sor. Pedig Katona Antal a Tisza-völgy rendezésében részt vett jeles mérnökök egyike volt, „akinek elhalványuló neve, szerepe és jelentősége ma már alig kelti fel a megemlékezés rezonanciáját.” (P. Károlyi 1982).

Persze nem kihagyhatók az általa gondosan és igényesen megírt nekrológok sem, melyekben a neves kortársról vagy szerzőtársról adott teljességre törekvő életmű-ismeretést. Vázsonyi Ádámról írt 1973-as emlékezése is ezek sorába tartozik (P. Károlyi 1973c).

A történelmet a mindenkori politikai hatalom igyekszik a maga rendszerének legitimációjaként kezelni. A szocialista rendszerek – benne a magyar is – lázasan keresték azokat a személyeket, eseményeket, korszakokat, amelyek valamilyen módon kötődtek az érához, azzal párhuzamba állítható, rendszerstabilizáló erőként felmutathatók voltak. A Vízgazdálkodás szerzői, maga P. Károlyi sem tudtak (vagy nem is akartak) az aktuálpolitikai irányvonallal szembe menni. Ebben P. Károlyi baloldali meggyőződése is szerepet játszott. Nagybátyját, Pálffy Györgyöt ugyan a Rajk-perben halálra ítélték és ez megrázta őt, de baloldali alapállásától nagybátyjának elvesztése sem tudta eltántorítani (Fejér 1989, Móra 1989).

Vizsgált korszakunk rendszer-legitimáló formája a forradalmi legitimáció volt, kiemelten az 1919-es Tanácsköztársaság, a történelmi folytonosság és szellemi azonosulás megteremtése. P. Károlyi 1967 és 1977 között több írást is szentelt ennek a 133 napnak, közelebről a Tanácsköztársaság vízügyi programjának és a vízügyi szolgálat 1919-es tevékenységének (Károlyi 1964b, 1976, P. Károlyi 1969d). 1970-ben „Lenin a műszaki haladásról és a vízgazdálkodás feladatairól” címmel jelent meg közleménye (P. Károlyi 1970a). Az itt-ott feltűnő aktuálpolitikai és ideológiai felhangoktól eltekintve, azokat „leporolva” adatgazdag írásokat olvashatunk, amelyek tükrében a vízügyi szolgálat kiváló mérnökeinek teljesítménye mind szakmai programalkotás, mind megvalósítás tekintetében ma is tisztelet érdemel.

P. Károlyi részletesen írt a Tanácsköztársaság programjának alapelvéről, a közlekedési hálózat aránytalanságának megszüntetéséről, arról, hogy a vasúti szállításhoz sokkal gazdaságosabb vízi szállítás a forgalom lebonyolításában nagyobb szerepet kell, hogy játsszon. A korabeli elképzelés szerint az ország keleti és nyugati víziút hálózatának

összekötését a Duna-Tisza-csatorna megépítése biztosíthatja. Ennek érdekében hozták létre Gerster Béla, a Korinthoszi-Csatorna világhírű építőjének irányításával a (sajnos rövid életű) Duna-Tisza-Csatorna Építési Igazgatóságot is. A 133 napos uralom idején kezdődött meg a csepeli kereskedelmi kikötő építése is. A szerző 1964-es írása az árvédelem bemutatására is figyelmet fordított. A vízügyi szolgálat 1919 április-májusi tevékenységének kiemelt fejezete volt a tiszai árvíz és az ellene való védekezés is. Az árhullám tetőzésekor az érintett terület a román hadsereg hadműveleti zónájába esett, ami megnehezítette az árvédelmi munkálatokat. Az ellességes haderő korlátozta az állami, társulati mérnökök és munkatársaik mozgását, lefoglalta a távíróvonalakat, az ingó vagyont elhurcolta és sok esetben fegyvertüzet is alkalmazott (P. Károlyi 1964b).

P. Károlyi részletesen írt a munkásmozgalommal szolidáris szocialista mérnök-mozgalomról is, az „Adatok a Magyar Tanácsköztársaság vízgazdálkodásának történetéhez II.” című cikkében. A Tanácsköztársaság 50. évfordulójára emlékező írás a vízügyi szolgálat vezetőiről és műszaki tanácsadóiról adott biográfikus „esetleenyomatókat” (P. Károlyi 1969d). A polgári radikális mozgalom szabadkőműves páholyából induló, majd a szakszervezeti mozgalom keretében kialakuló szocialista mérnök-mozgalomhoz csatlakozó Bodgánfy Ödön nemcsak a Tanácsköztársaság vízügyi szolgálatának vezetőjeként, de az AMOSZ-ban (Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetségében) a Mezőgazdasági Műszaki Szakosztály és az Energiagazdálkodási Szakosztály irányítójaként is maradandót alkotott. A Korinthoszi-Csatorna tervezőjeként és építőjeként korábban említett Gerster Béla mellett P. Károlyi Zsigmond a vízerő hasznosításában és az országos energiaszolgáltató hálózat kialakításában szerepet játszó szakemberekről – főként Seidner Mihályról, a Ganz Villamosági Gyár vezetőjéről, termelési biztosáról és Hoór Tempis Mórról, az energiagazdálkodás struktúrájának korszerűsítőjéről, illetve kettejük munkásságáról is részletes áttekintést adott (P. Károlyi 1969d).

Az évfordulókon és a politikailag „kihagyhatatlan” témákon túl értelemszerűen P. Károlyi (ahogyan a korszak maga is) érzékenyen rezonált, reflektált írásaiban a jelentősebb jelenkori eseményekre – aszályos időszakokra, jelentős árvizekre, belvizekre, fontosabb műtárgyépítésre stb. – kiemelve azok múltbeli vonatkozásait, kapcsolódásait.

Vásárhelyi Pál „Általános Tisza-szabályozási tervéről”, a szerző fő alkotásáról szóló, fent már említett 1971-es (részben 1972-es) cikksorozatának megírását nemcsak Vásárhelyi halálának 125. évfordulója, de az 1970. évi nagy Tisza-völgyi árvíz, vele kapcsolatban a Tisza-szabályozás megkezdésének évfordulója egyaránt befolyásolta (P. Károlyi 1971a, 1972a). Ugyancsak a Tisza völgyét sújtó természeti csapás ösztönözte P. Károlyit az „Adatok a Tisza völgyi árvizek történetéhez” című cikksorozatának elkészítésére. A szerző történelmi korszakok szerinti bontásban adott teljes történelmi áttekintést a Tisza völgyi árvizek történetéről (P. Károlyi 1970b, 1970c, 1971b).

1972 májusában a két szomszédos szocialista állam, Jugoszlávia és Románia együttműködésével megépült a

Vaskapu szorosban a Vaskapu I. vízerőmű. Ez a nagylétesítmény egyszerre volt korszakzáró és korszaknyitó a Duna-hajózás, különösen az Alsó-Duna hajózásának történetében. „Az Al-Duna-szabályozás múltjából” címmel írt cikksorozatának megírását részben ez az esemény befolyásolta. Másrészt az, hogy a P. Károlyi szerkesztésében megjelent „Vízügyi történeti füzetek” 5. száma az Al-Duna szabályozás történeti ismertetésével foglalkozott. A Vízgazdálkodásban megjelent cikksorozatát figyelemfelkeltésnek szánta (P. Károlyi 1972b, 1972c).

Végezetül ide kívánczik még P. Károlyi folyami kotrások történetéről szóló munkája – habár szintén meghaladja a vizsgált korszak időhatárait (1979-es írásról van szó): ismertetése nemcsak hajózástörténeti és műszaki technikátörténeti szempontból érdekes. A cikk – Rupcsics György, a tiszai kotrások egykori megszervezőjének méltatásán túl – a kotróhajók munkába állításának kérdéseiről és a kitermelt anyag elszállításáról is beszél, utalva Kecskés Károly egykori munkásságára, aki Széchenyi korában a Vidra (az első közép-európai gőzkotró) tanulmányozásánál már foglalkozott ezzel a kérdéssel (P. Károlyi 1979). Bár a cikk írója nem említette a munkájában, de a témaválasztással kapcsolatban azért érdemes megjegyezni az 1960-as, 1970-es évek lakótelep építési munkálatait: akkor és ott a hazai folyókból kitermelt kavicsnak óriási jelentősége lehetett.

3. kép. P. Károlyi Zsigmond 1980 körül (Forrás: ifj. Károlyi Zsigmond családi fotógyűjteményéből)
Picture 3. Zsigmond P. Károlyi around 1980 (Source: family photo collection of Zsigmond Károlyi Jr.)

MÉRLEG

P. Károlyi Zsigmond termékeny szaktörténetírói munkássága (közel ötven cikke a Vízgazdálkodásban), technikatörténészként végzett vízügytörténeti kutatásai azért voltak hitelesek, mert a technika általános megközelítésén túl, fáradságot nem kímélve annak térhez és időhöz való kötődését is felismerte.

Írásaihoz releváns történeti és műszaki forrásokat vont be. Nem csürte-csavarta a nyelvet, nem hágtá át a nyelvhelyesség szabályait – Lászlóffy követve – tisztán és szabatosan fogalmazott. Alapos és igényes munkát végzett, az elgépeléseket korrigálta, ha kellett újragépelte kéziratának egyes oldalait (ifj. Károlyi Zsigmond szóbeli közlése).

A harmincas-egyvenes éveiben járó kutatót minden bizonnyal inspirálta a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának alkotó légköre, a szervezeti egység tudományos kutatómunka iránti elköteleződése. Későbbi szaktörténetírói munkásságához, teljesítményéhez azonban kellett a Dégen Imre által képviselt szakpolitikai támogató háttér is.

IRODALOMJEGYZÉK

Albert G., Farkas I. (2022). Vízügy történeti keretben. A „több, mint kultúrmérnök”, Lászlóffy Woldemár. Hidrológiai Közöny 2022. 102. évf. 1. sz. pp. 60-64.

Bendefy L. (1974). Folyóink vízrajzi felmérésének kezdeti időszaka 1650-1773. Vízgazdálkodás. 1974 május-június. pp. 118-121.

Bendefy L. (1975a). Huszár Mátyás halála és sírja. Vízgazdálkodás. 1976 július-augusztus. pp. 143-145.

Bendefy L. (1975b). A bécsi császári kir. Mérnöki Akadémia szerepe a hazánkban dolgozó vízszabályozó mérnökök kiképzésében. Vízgazdálkodás. 1975 november-december. pp. 223-229.

Bendefy L. (1977). Vedres István levelei Romy Károlyhoz a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Vízgazdálkodás. 1977. 1. sz. pp. 10-12.

Benedek I. G. (1976). Luigi Ferdinando Marsigli a Duna középkori szerelmese. Vízgazdálkodás. 1976 november-december. pp. 196-198.

Faludi G., Kubatov J. (1976). 150 éve született Türr István (II. rész). Vízgazdálkodás 1976 január-február. pp. 22-26.

Faludi G., Nagy I. (1971). Részletek a magyarországi öntözés történetéből II. Vízgazdálkodás 1971 május-június. pp. 106-108.

Fejér L. (1989). P. Károlyi Zsigmond 1925-1989. Magyar Vízgazdálkodás. 1989/4. p. 13.

Fejér L. (2018). Lászlóffy Woldemár. In: Ágoston István-Fejér László: A nemzet inzellérei III. Vízmérnökök élete és munkássága XIX-XX. sz. Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság. Szeged.

Glatz F. (2010). A hazai vízgazdálkodás, Duna-stratégia történeti vitakérdései. História. pp. 64-70.

Horváth M. (1975). Sajó Elemér 1875-1934. Vízgazdálkodás. 1975 szeptember-október. pp. 179-181.

Károlyi Zs. (1960). A vízhasznosítás, vízepítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok, 13. szám. Tankönyvkiadó. p. 322.

Károlyi Zs. (1964b). A Tanácsköztársaság vízügyi programja és a Vízügyi Szolgálat 1919. évi tevékenysége. II. Vízgazdálkodás 1964/4. pp. 126-128.

Károlyi Zs. (1976). Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaság vízgazdasági politikájára. Vízgazdálkodás 1976 március-április. pp. 59-62.

Károlyi Zs. (1977). Beszédes József 1786-1852 (Megemlékezésül halálának 125. évfordulójáról). Vízgazdálkodás. 1977 május-június. pp. 106-112.

- Lászlóffy W. (1973). A Magyar Hidrológiai Társaság Vízügyi Történeti Bizottsága. Hidrológiai Tájékoztató. 1973. pp. 15-17.
- Móra L. (1989). P. Károlyi Zsigmond (1925-1989). Technikatörténeti Szemle. XVIII. 1990-1991. Országos Műszaki Múzeum. 1991. pp. 209-210.
- P. Károlyi Zs. (1967). Hajós Sámuel (1855-1927) a hidrometria magyar úttörője. *Vízgazdálkodás* 1967/2.
- P. Károlyi Zs. (1969a). Kienitz Vilmos (1889-1959). *Vízgazdálkodás*. 1969 november-december. p. 186.
- P. Károlyi Zs. (1969b). Kvassay Jenő (1850-1919). A Kultúrmérnöki Intézmény és a korszerű vízügyi igazgatás megszervezője és vezetője (Megemlékezésül halálának 50. évfordulójáról) *Vízgazdálkodás*. 1969 szeptember-október. pp. 151-155.
- P. Károlyi Zs. (1969c). Orczy Lőrinc a Tiszaszabályozás első biztosa. *Vízgazdálkodás*. 1969 január-február. pp. 20-21.
- P. Károlyi Zs. (1969d). Adatok a Magyar Tanácsköztársaság vízgazdálkodásának történetéhez II. A Tanácsköztársaság vízügyi szolgálatának vezetői és műszaki tanácsadói. *Vízgazdálkodás*. 1969 május-június. pp. 65-68.
- P. Károlyi Zs. (1970a). Lenin a műszaki haladásról és a vízgazdálkodás feladatairól. *Vízgazdálkodás*. 1970 május-június. pp. 90-93.
- P. Károlyi Zs. (1970b). Adatok a Tisza völgyi árvizek történetéhez I. Régi Tisza völgyi árvizek *Vízgazdálkodás*. 1970 július-augusztus. pp. 150-152.
- P. Károlyi Zs. (1970c). Adatok a Tisza völgyi árvizek történetéhez II. Árvizek a rendszeres szabályozási és ármentesítési munkálatok megkezdése óta. *Vízgazdálkodás*. 1970 szeptember-október. pp. 191-192.
- P. Károlyi Zs. (1971a). Vásárhelyi Pál „Általános Tisza-szabályozási terve” (Megemlékezésül halálának 125. évfordulójáról. II). *Vízgazdálkodás*. 1971 november-december. pp. 227-229.
- P. Károlyi Zs. (1971b). Adatok a Tisza völgyi árvizek történetéhez III. *Vízgazdálkodás*. 1971 január-február. pp. 37-38.
- P. Károlyi Zs. (1972a). Újabb adatok Vásárhelyi Pál „Általános Tisza-szabályozási tervé”-ről. III. közl. *Vízgazdálkodás* 1972 május-június. pp. 114-117.
- P. Károlyi Zs. (1972b). Az Al-Duna szabályozás múltjából I. A régi szabályozási munkálatok – és azok nemzetközi visszhangja. *Vízgazdálkodás*. 1972 szeptember-október. pp. 183-186.
- P. Károlyi Zs. (1972c). Az Al-Duna szabályozás múltjából II. A múlt század végi szabályozási munkálatok az Al-Dunán – és azok nemzetközi visszhangja. *Vízgazdálkodás*. 1972 november-december. pp. 238-241.
- P. Károlyi Zs. (1973a). Emlékezzünk a régiekről. Lechner Lajos – a hazai városrendezés, vízellátás és csatornázás úttörője (1833-1897) Farkas Kálmán – a „Közegészségügyi mérnöki szolgálat” kiépítője és vezetője (1859-1953) Zsigmond Béla – az ártézikútúró, az Alföld vízellátásának úttörője (1848-1916) *Vízgazdálkodás*. 1973 március-április. pp. 77-80.
- P. Károlyi Zs. (1973b). Emlékezzünk a régiekről. Huszár Mátyás „Vízrajzi értekezése a Kőrösök és a Berettyó vízgyűjtő területéről ...” 1823-ból. *Vízgazdálkodás*. 1973 május-június. pp. 108-110.
- P. Károlyi Zs. (1973c). Vázsonyi Ádám (1901-1973). *Vízgazdálkodás*. 1973 szeptember-október. pp. 185-186.
- P. Károlyi Zs. (1975a). A vízügyi szolgálat 30 éve (I. rész 1945-50). *Vízgazdálkodás*. 1975 március-április. pp. 86-88.
- P. Károlyi Zs. (1975b). A vízügyi szolgálat 30 éve (II. rész 1950-1957). *Vízgazdálkodás*. 1975 július-augusztus. p. 147.
- P. Károlyi Zs. (1979). A folyami kotrások története. *Magyar Vízgazdálkodás*. 1979/6. pp. 29-31.
- P. Károlyi Zs. (1982). Torontál híres vízépítő mérnöke Katona Antal. *Magyar Vízgazdálkodás*. 1982/1. pp. 23-24.
- Papp G., Szabó L. (1977). Egy elfelejtett vízgazdálkodási terv 1727-ből. *Vízgazdálkodás*. 1977 július-augusztus. p. 156.
- Vincze O. (1968). Történeti adatok a Dunaszabályozásról. *Vízgazdálkodás*. 1968 november-december. pp. 183-185.
- Wisnovszky I. (1969). A vízügyi szakközépiskolai oktatás. *Vízgazdálkodás*. 1969 július-augusztus. pp. 117-120.
- *** (1957-1970) BME Központi Könyvtár végzett munkájáról. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** (1961) Beszámoló jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1961. évben végzett munkájáról. p. 26. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** (1962) Beszámoló jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1962. évben végzett munkájáról. p. 39. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** (1964) Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1964. évben végzett munkájáról. pp. 32-36. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** (1964) Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1964. évben végzett munkájáról. p. 45. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** Héberger K. (1966a). Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1965-ben végzett munkájáról. Budapest. BME Központi Könyvtára. p. 63. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** Héberger K. (1966b). Héberger Károly 1966. szeptember 29-i levele Elekes Lajos egyetemi tanárnak. BME Levéltár VIII. 25/a Iktatókönyv 1966. 872/5/1966.
- *** Héberger K. (1966c). Héberger Károly 1967. április 21-i levele Leslie Andrének. BME Levéltár VIII. 25/a Iktatókönyv 1966. 1032/5/1966.
- *** Héberger K. (1967). Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1966-ban végzett munkájáról. Budapest. BME Központi Könyvtára. p. 62. BME Levéltár VIII. 25/c
- *** (1964-1970) Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár (KVL) XIX. 5. c. OVF iktatott iratok. A „Vízügyi történeti adatok” c. OVF szakmai kiadvánnyal kapcsolatos levelezések, feljegyzések.

*** (1964a). Károlyi Zsigmond 1964. február 29-i feljegyzése a „Vízügyi történeti adatok” c. munka átdolgozása és kiadása tárgyában. (1964-1970) KVL XIX. 5. c. OVF iktatott iratok. A „Vízügyi történeti adatok” c. OVF szakmai kiadvánnyal kapcsolatos levelezések, feljegyzések.

*** Károlyi Zsigmond 1970. július 27-i feljegyzése László Ferenc főosztályvezetőnek „Vizeink szabályozása” c. kiadvány tárgyában. (1964-1970) KVL XIX. 5.

c. OVF iktatott iratok. A „Vízügyi történeti adatok” c. OVF szakmai kiadvánnyal kapcsolatos levelezések, feljegyzések.

*** (1964). Stelczer Károly főigazgató helyettes 1964. július 8-i levele az Országos Vízügyi Főigazgatóság számára „Vízügyi történeti adatok” c. kiadvány előállítás tárgyában. (1964-1970) KVL XIX. 5. c. OVF iktatott iratok. A „Vízügyi történeti adatok” c. OVF szakmai kiadvánnyal kapcsolatos levelezések, feljegyzések.

A SZERZŐ

ALBERT GÁBOR történész, 2003-ban szerzett PhD doktori fokozatot történelemtudományokból az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 2016-ban habilitált neveléstudományokból az Eszterházy Károly Főiskolán. Munkahelye 2021 június közepétől a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár. Kutatási területe: agrár szakoktatás-történet, vízügy-történet, történelemtanítás-történet.

Az elsüllyedt palota

Az Isztambultól 20 km-re lévő belgrádi erdőből kapja vizét az a Hagia Szophia közvetlen szomszédságában lévő föld alatti medence, mely 80 000 m³ víz tárolására alkalmas.

A 336 márványoszlopból álló víztározót és az akvaduktot I. Justinianus bizánci császár építtette 532-ben.

1985-ben a helyreállítási munkálatok közben mintegy 50 000 tonna iszapot emeltek ki a víztározóból. A ciszternát a nagyközönség előtt 1987-ben nyitották meg.